

Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμὸς στὴν κανονικὴ παράδοση

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ξ. ΓΙΑΓΚΟΥ*

«Ἐπειδὴ τῷ Θεῷ κολλᾶσθαι διὰ τῆς ἐκ τῶν τοῦ βίου θορύβων ἀναχωρήσεως λίαν ἐστὶ σωτήριον, χρὴ μὴ ἀνεξετάστως ἡμᾶς παρὰ τὸν καιρὸν τοὺς τὸν μονήρη βίον αἰρουμένους προσίεσθαι, ἀλλὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν πατέρων καὶ ἐν αὐτοῖς φυλάττειν ὄρον, ὥστε τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατὰ Θεὸν βίου τότε προσίεσθαι δεῖ, ὡς ἤδη βεβαίαν καὶ ἀπὸ γνώσεως καὶ κρίσεως γενομένην, μετὰ τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν»¹.

Στὴν εἰσαγωγικὴ αὐτὴ πρόταση, ὁ συντάκτης τοῦ 40οῦ κανόνα τῆς Πενθέκτης, ἐπικαλούμενος ὄρο τῶν Πατέρων, συναρτᾷ «τὴν ὁμολογία τοῦ κατὰ Θεὸν βίου» μὲ τὴν ἐνεπίγνωστη ἐπιλογή τοῦ ὑποψηφίου μοναχοῦ, ἡ ὁποία κατὰ βία σὺν συνακολουθεῖ τὴν ἡλικία. Ἡ ὠριμότητα ποῦ ἐπέρχεται μὲ «τὴν συμπλήρωσιν τοῦ λόγου» τίθεται ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο συντάκτη ὡς βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀποδοχὴ ἐνὸς νέου μέλους στὴ μοναστικὴ κοινότητα. Στὴ συνέχεια δικαιολογεῖ τὴ μείωση τοῦ κανονικοῦ χρονικοῦ ὁρίου, τὸ ὁποῖο προϋποτίθεται γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ ἡ ἐλευθέρη καὶ ἡ ἐνσυνείδητη ἐπιλογή τοῦ ὑποψηφίου μοναχοῦ, ἀπὸ τὸ 160 ἢ 170 ἔτος, ποῦ καθόρισε ὁ Μ. Βασίλειος γιὰ τὶς παρθένους (βλ. κανόνα 18), στὸ 100, προσάγοντας δύο ἐπιχειρήματα: πρῶτο, τὴν προγενέστερη ἀντίστοιχη μείωση τοῦ χρονικοῦ ὁρίου γιὰ τὴ χειροτονία τῶν διακονισσῶν ἀπὸ τὸ 60ῦ ἔτος, κατὰ τὴν Παύλεια ἐπιταγή, προκειμένου γιὰ τὶς χῆρες, ἡ ὁποία στὴ συνέχεια ἴσχυσε καὶ γιὰ τὶς διακόνισσες (Α΄ Τιμ. 5, 9: «*χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα*»), στὸ 40ό, μείωση ποῦ συντελέσθηκε μὲ τὸν 15ο κανόνα τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ δεύτερο καὶ κυριότερο, τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ Ἐκκλησία πλέον εἶχε κραταιωθεῖ καὶ προοδεύσει, ἐνῶ παράλληλα οἱ πιστοὶ εἶχαν σταθεροποιηθεῖ στὴν τήρηση τῶν θείων ἐντο-

* Ὁ Θεόδωρος Ξ. Γιαγκου εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

1. Γ. ΡΑΛΛΗ - Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα ...* (στὸ ἐξῆς ΡΠΣ), τ. Β΄, σσ. 397-398 [= P.-P. JOANNOU, *Discipline ...* (στὸ ἐξῆς JOANNOU), τ. I, 1, σ. 175].

λῶν: «... τὴν Ἐκκλησίαν χάριτι θείᾳ κραταιότεραν γενομένην καὶ ἐπὶ τὰ πρόσσω βαίνουσα ἑωρακότες, καὶ τὸ τῶν πιστῶν πρὸς τὴν τῶν θείων ἐντολῶν τήρῃσιν πάγιόν τε καὶ ἀσφαλές»².

Ἡ τελευταία πρόταση, πού ἐξαρτᾶ τὴν κανονικὴ νομοθεσία ἀπὸ τὴν ἐν γένει ἱστορικὴ κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας, θέτει σὲ ἀσφαλῆ βάση τὴν ἀξιολόγηση τῶν δεδομένων πού παρέχουν οἱ κανονικὲς πηγές γιὰ τὴν πραγμάτευση τοῦ θέματός μας. Θὰ πρέπει περαιτέρω νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ κανονικὲς συνιστώσες πού ἀναφέρονται στὴν ὀργάνωση τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ οὔτε περιορίζονται οὔτε ἐξαντλοῦνται μόνο σὲ ὅσα προβλέπουν οἱ ἀποστολικοὶ, συνοδικοὶ καὶ πατερικοὶ κανόνες. Θεμελιώδεις ἀρχές ἀνευρίσκονται καὶ σὲ ἓνα πλῆθος ἄλλων πηγῶν, ὅπως π.χ. στὰ τυπικά, στοὺς κανόνες καὶ στοὺς ὅρους πού συντάχθηκαν ἀπὸ τοὺς πατέρες τοῦ μοναχισμοῦ, στὶς κανονικὲς διατάξεις καὶ ἀποκρίσεις, στὶς ἀποφάσεις τῶν συνοδικῶν ὀργάνων, στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα κ.ἀλ. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς πηγές διατυπώνονται, ἄλλοτε ἀποσπασματικά καὶ ἄλλοτε συστηματικά, οἱ ἀρχές καὶ οἱ τάσεις πού κατὰ καιρὸς ἐκδηλώνονταν ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωση τοῦ μοναχισμοῦ. Σὲ αὐτὸν τὸν εὐρύχωρο «λειμῶνα» τῶν κειμένων ὑπάρχουν πολλὰ εὐόδη καὶ ὁμορφα ἄνθη, ἀλλὰ ὅμως διάσπαρτα ὑπάρχουν καὶ παράσιτα, ἀκόμα καὶ ἀγκάθια ἀνάμεσά τους, γι' αὐτὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀνθολογοῦνται ὅλες οἱ μαρτυρίες ἀδιάκριτα καὶ χωρὶς κριτικὴ ἀξιολόγηση. Ὅ,τι παραδίδεται ἀπὸ τὶς πηγές, ἰδιαίτερα ἀπὸ αὐτὲς τῆς λεγόμενης ψευδοκανονικῆς παράδοσης, δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὅτι πάντοτε εἶναι καὶ τὸ ὀρθόν. Ἔτσι εἶναι ἀπαραίτητος ὁ θεολογικὸς καὶ ὁ ἱστορικὸς κριτικὸς ἔλεγχος, ὃχι μόνο γιὰ τὴν διάκριση τοῦ γνησίου ἀπὸ τὸ νόθο, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὴν διαπίστωση π.χ. ποιὰ ἦταν ἡ αὐτοσυνειδησία τῶν μοναχῶν, ποιὰ ἡ σχέση τους μὲ τὴν ἱερωσύνη καὶ ποιὰ ἡ ἀναφορὰ τους στὸν ἐπίσκοπο, ποιὸς κάνει τὴν κουρὰ στὰ γυναικεῖα μοναστήρια κ.ο.κ. Τὰ παραπάνω ἦταν καὶ εἶναι φλέγοντα κανονικὰ ζητήματα γιὰ τὸν μοναχισμὸ καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸν γυναικεῖο.

Προοιμιακὰ τίθενται δύο βασικὲς παράμετροι γιὰ νὰ σχηματισθεῖ τὸ πλαίσιο τῆς ἀξιολόγησης τῆς σχετικῆς μὲ τὸ θέμα μας κανονικῆς νομοθεσίας.

2. ΡΠΣ, Β', σ. 398 (= JOANNOU, τ. I, 1, σσ. 175-177). Βλ. γιὰ τὴν ἡλικία τῆς κουρᾶς τὰ σχόλια τῶν Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνα στὸν ἴδιο κανόνα (ΡΠΣ, Β', σσ. 399-401) καὶ τὴν νεαρὰ 6 τοῦ Λέοντος Σ' Σοφοῦ στοῦ Σπ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, *Οἱ νεαρές Λέοντος Σ' Σοφοῦ*, Ἀθήνα 2007, σσ. 60, 62. Ἐπίσης εἰδικότερα γιὰ τὶς διακόνισσες βλ. ΡΠΣ, Β', σσ. 159-160, 254, 338. Γ', σσ. 309-311, 312, 410-411, 590-592. Δ', σσ. 142-144, 147.

1. Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς εἶχε δύο πυλῶνες ὡς πρὸς τὶς κανονικὲς ἀρχὲς τῆς ὀργάνωσής του. Ὁ πρῶτος θεμελιώθηκε στοὺς σχετικὸς ἱεροὺς κανόνες, οἱ ὁποῖοι ὁμῶς πρωτίστως ἐν τῇ γενέσει τοὺς ἀναφέρονται σὰ προγενέστερα ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνιση καὶ ὑπαρξὴ τάγματα τῶν χηρῶν, παρθένων καὶ διακονισσῶν. Αὐτὰ εἶχαν διαμορφωθεῖ στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἐντὸς τοῦ κόσμου, καὶ ἐν πολλοῖς εἶχαν κύρια ἀποστολὴ τῇ διακονίᾳ τοῦ κατηχητικοῦ, λειτουργικοῦ καὶ φιλανθρωπικοῦ ἔργου, τοῦ ὁποῖου προΐστατο κατὰ ἀρμοδιότητα ὁ ἐπίσκοπος. Ὁ δεῦτερος πυλῶνας στηρίχθηκε στοὺς λεγόμενους ἀσκητικὸς κανόνες, πὺν νομοθέτησαν οἱ πατέρες τοῦ μοναχισμοῦ (Παχώμιος, Μ. Βασίλειος, Κασσιανός, Βενέδικτος κ.ἀλ.) καὶ ἴσχυαν καὶ γιὰ τὶς γυναῖκες πὺν ἀναχωροῦσαν στὴν ἔρημο καὶ ζοῦσαν ἐκεῖ τὴν ἀσκητικὴ ζοῆ με ἀέναη δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ ἀφιερωμένη γυναῖκα ἦταν ἡ βοηθὸς καὶ ἡ συνεργὸς στὸ θεοφιλὲς ἔργο τοῦ ἐπισκόπου, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἦταν ἡ ἀσκήτρια, πὺν μοναδικὸ σκοπὸ εἶχε πῶς νὰ ἀρνηθεῖ τὸν κόσμο, ἀκόμα καὶ τὴν ὑποχρέωση καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ διακονήσῃ τὴν Ἐκκλησία, προκειμένου, ἐλεύθερη πῶ ἀπὸ ὁποιοδήποτε περισπασμὸ, νὰ συναντήσῃ τὸν νυμφίο Χριστὸ σὲ μία ἀγαπητικὴ σχέση πὺν ὑπερβαίνει τὰ ἐγκόσμια. Τὸ πρόσωπο ἀναφορᾶς στὴν πρώτη περίπτωση ἦταν ἀποκλειστικὰ ὁ ἐπίσκοπος, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἦταν ὁ γέροντας ἢ ἡ γερόντισσα, χωρὶς νὰ ἀπουσιάζουν καὶ οἱ ἐξαιρέσεις καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ἀμάρτυρο τὸ φαινόμενο ἄνδρες μοναχοὶ νὰ δέχονται τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση ἀπὸ γυναῖκες. Κλασσικὲς περιπτώσεις πνευματικῶν μητέρων εἶναι ἡ Μελάνη ἢ πρεσβυτέρα καὶ ἡ Μακρίνα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μ. Βασιλείου.

Οἱ ἀφετηριὲς τοῦ κανονικοῦ νομοθέτη, ὅσον ἀφορᾶ σὰ γυναικεῖα τάγματα τῶν χηρῶν καὶ τῶν παρθένων ἀφ' ἑνὸς καὶ στὶς μοναχὲς ἀφ' ἑτέρου, ἦταν διαφορετικὲς, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν μεταγενέστερο ἐρμηνευτικὸ σχολιασμὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας συντελεῖται μία σύγκλιση, καθόσον τὰ τάγματα τῶν ἀφιερωμένων γυναικῶν στὸν κόσμο μετασχηματίζονται πλέον σὲ γυναικεῖες μοναστικὲς ἀδελφότητες. Πολὺ λίγες ἐξαιρέσεις ὑπῆρχαν. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς εἶναι καὶ ἡ περίπτωση πὺν ἀναφέρει καὶ ἐπαινεῖ ὁ Βαλσαμών: «... σήμερον δὲ τέως ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει οὔτε παρθένοι μετὰ λαϊκοῦ σχήματος τῷ Θεῷ ἀνατίθενται οὔτε παρθενῶν ἐστι. Μόνον δὲ ὁ ἅγιος ἐκεῖνος μητροπολίτης Θηβῶν ὁ Καλοκτένης ἐποίησε παρθενῶνα εἰς Θήβας καὶ ἔταξε παρθένους ἐπ' αὐτῷ λαϊκάς· διὸ καὶ ἔστι τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ αἰωνίζον καὶ χάριν τούτου»³.

3. ΡΠΣ, Β', σ. 257.

Ἡ σχεδὸν πλήρης ἐξαφάνιση τῶν συγκεκριμένων ταγμάτων καὶ ἡ ἀφομοίωσή τους ἀπὸ τὸν γυναικεῖο μοναχισμό ὀδήγησε πλέον καὶ στὴν ἀπόδοση ἢ συσχέτιση τῶν ἱερῶν κανόνων ποὺ ἀναφέρονταν σὲ αὐτὰ μὲ τὸν γυναικεῖο μοναχισμό.

2. Ἡ ἐπιλογή τῆς μοναχικῆς ζωῆς εἶναι μία προσωπικὴ ἀπόφαση ποὺ ὀφείλεται σὲ ποικίλους λόγους, ἀνάμεσα σὲ αὐτοὺς πρωτίτως ἢ βαθύτατη ἐπιθυμία τοῦ ὑποψηφίου μοναχοῦ γιὰ ὀλοκληρωτικὴ ἀφιέρωση στὸν Θεό, θεωρούμενη αὐτὴ ὡς θεῖο κάλεσμα, καὶ ἐπιπλέον ἢ συνάντηση μὲ ἓνα φημισμένο γιὰ τὴν ἀγιότητα γέροντα ἢ γερόντισσα ἢ ἀκόμα ἓνα τυχαῖο περιστατικὸ ποὺ μετατρέπεται σὲ καθοριστικὸ γεγονός στὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀπόταξη τοῦ κόσμου. Στὶς ἀγιολογικὲς πηγὲς ποὺ καταγράφουν τοὺς βίους τῶν ὁσίων ἢ παρουσία ἢ ἢ ἐμπλοκὴ κάποιου «κοσμικοῦ» ἱερέα ἢ τοῦ ἐπισκόπου στὴ λήψη τῆς ἀπόφασης δὲν φαίνεται νὰ ἐπισημαίνεται, προφανῶς γιὰ αὐτοὺς κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν εἶχαν τόσο ποδηγητικὸ ρόλο. Ὁ μοναχὸς στὴν πραγματικότητα μόνος ἐπέλεγε τὴν ὁδὸ τῆς ἀναχωρήσεως, ἐντασσόμενος σὲ μία μοναστικὴ ἀδελφότητα καὶ συμμορφούμενος πρὸς τοὺς κανόνες ποὺ ἔθεταν οἱ πατέρες τῆς κοινότητος ὑποδοχῆς εἰδικότερα καὶ οἱ πατέρες τοῦ μοναχισμοῦ γενικότερα. Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα στὶς πρώιμες πηγὲς ποὺ νὰ δηλώνουν ὅτι μὲ τὴν εἴσοδο στὴν ἀδελφότητα ὁ μοναχὸς προσελάμβανε κάτι τὸ ἰδιαίτερο σὲ σχέση μὲ τὴν ιδιότητα ποὺ εἶχε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόταξη. Ἐὰν ἦταν λαϊκὸς συνέχιζε νὰ θεωρεῖται λαϊκός, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀναχώρηση ἢ ἡ ἀποπομπή του ἀπὸ τὴ μοναχικὴ κοινότητα σὲ ἓνα πολὺ πρώιμο στάδιο δὲν φαίνεται νὰ ἦταν κατακριτέα, μὲ τὴ μορφὴ ποὺ παρουσιάζεται μεταγενέστερα, ὅποτε ὑπεισέρχεται ἡ ἔννοια τῆς καθιέρωσης ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου μὲ λατρευτικὴ πράξη (ἐντὸς τῆς θείας Λειτουργίας) ἐνεργούμενη ἀπὸ κληρικό⁴. Ἐὰν τὰ ἄψυχα «ἅπαξ καθιερωθέντα μοναστήρια, κατὰ γνώμην ἐπισκόπου, μένειν εἰς τὸ διηνεκὲς μοναστήρια καὶ τὰ ἀνήκοντα αὐτοῖς πράγματα φυλάττεσθαι καὶ μηκέτι γίνεσθαι ταῦτα κοσμικὰ καταγώγια»⁵, κατὰ τὸν 24ο κανόνα τῆς Χαλκηδόνας, πολλῶ μᾶλλον τὰ ἔμψυχα κατοικήτρια τοῦ Θεοῦ θὰ πρέπει ὡς καθιερωμένα ἀναθήματα νὰ παραμένουν ἰσο-

4. Βλ. σχετικὰ τῆς ΕΥΓΕΝΙΑΣ ΖΟΥΚΟΒΑ, *Γένεση καὶ ἐξέλιξη τῆς ἀκολουθίας τοῦ μοναχικοῦ σχήματος κατὰ τοὺς Δ' -Ζ' αἰῶνες βάσει ἀγιολογικῶν πηγῶν*, Ἀθήνα 2010, σ. 229 ἔξ. Ἡ ἀποπομπὴ ἀπὸ τὴ μονὴ ἀργότερα, π.χ. κατὰ τὸν Νικηφόρο Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐπιδοκιμάζεται: «Ὅτι οὐ χρὴ τὸν ἡγούμενον τὸ κουκούλιον τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἐκβάλλειν διὰ πταίσματα καὶ διώκειν αὐτόν». J.-B. PITRA, *Spicilegium ...*, τ. IV, σ. 387.

5. ΡΠΣ, Β', σ. 271 (= JOANNOU, τ. I, 1, σ. 88).

βίως αφιερωμένα στον Θεό⁶. Ἡ καθιέρωση ἦταν αὐτὴ ποὺ προσέδωσε τὸν ἰδιαιτέρο χαρακτήρα στὸν μοναχισμό καὶ τὸν διέκρινε ὡς τὴν τρίτη τάξη τῶν πιστῶν, καὶ ἦταν αὐτὴ ποὺ τοῦ προσέθεσε τὸ κάτι ἐπιπλέον σὲ σχέση μὲ τοὺς λαϊκούς καὶ τὸν μετακίνησε σὺν τῷ χρόνῳ πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς τάξεως τῶν κληρικῶν, βεβαίως κατὰ τὸ φαινόμενο καὶ ὄχι κατὰ τὴν οὐσία. Ὅπως λέει χαρακτηριστικὰ ὁ Βαλσαμών: «τῷ ὀνόματι δὲ τῶν κληρικῶν καὶ οἱ μοναχοὶ περιέχονται»⁷.

Ἡ σχέση μοναχισμοῦ καὶ ἱερωσύνης εἶναι ἓνα κομβικὸ σημεῖο ποὺ εὐρίσκεται ἄλλοτε στὸ ἐπίκεντρο καὶ ἄλλοτε ὑπονοεῖται στὴ σκέψη τοῦ κανονικοῦ νομοθέτη γιὰ πολλὰ θέματα καὶ σὲ πολλὰ ἐπίπεδα. Ἔχομε τὴ γνώμη ὅτι τὸ προγενέστερο τάγμα τῶν διακονισσῶν, γιὰ τὶς ὁποῖες ἦταν ἀναγκαῖα ἡ χειροτονία ἀπὸ ἐπίσκοπο ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος, κατὰ τὴν ἴδια τάξη μὲ αὐτὴ τῆς χειροτονίας τοῦ διακόνου⁸, ἔφερε ἀρχικὰ τὶς μοναχές πιὸ κοντὰ στὴν ἱερωσύνη ἀπὸ ὅ,τι τοὺς μοναχοὺς, καθόσον οἱ μοναχές θεωρήθηκαν ὅτι εἶναι συνέχεια τῶν διακονισσῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ μαρτυρία τοῦ βιογράφου τοῦ Ἀλυπίου τοῦ στυ-

6. Σημαντικὴ θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ἡ συμβολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου γιὰ τὴν ἔννοια τῆς καθιέρωσης, π.χ. βλ. «... (ἡ παρθένος) νύμφη ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ σευὸς ἱερὸν ἀνατεθὲν τῷ Δεσπότη». ΡΠΣ, Δ', σ. 140 (= JOANNOU, τ. II, σ. 119).

7. ΡΠΣ, Β', σ. 238.

8. ΕΥΑΓΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Ὁ θεσμός τῶν διακονισσῶν κατὰ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν καὶ τὸν ἅγιον Νεκτάριον, Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος. Πρακτικὰ διορθοδόξου μοναστικοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῇ ἑκατοντηκονταετηρίδι (1846-1996) ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγίου Νεκταρίου (Αἴγυια 9-11 Σεπτεμβρίου 1996), Ἀθῆνα 1998, σσ. 222-223. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἡ «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν, Ἀθῆνα 1954, ὅπου καὶ περισσότερα στοιχεῖα περὶ τοῦ θεσμοῦ. Ἡ τάξη χειροτονίας τῶν διακονισσῶν καταγράφεται στὶς ἔντυπες καὶ χειρόγραφες πηγές: π.χ. βλ. τὰ χρφ Βαρθολομαίου 336, Σινᾶ 956, Parisinus gr. 213, Ξενοφάντος Ἁγίου Ὁρους 163. Βλ. καὶ R. F. TAFT, Women at Church in Byzantium. Where, When – and Why?, DOP 52 (1998) 64 ἔξ. Ὡς πρὸς τὰ καθήκοντα τῶν διακονισσῶν, ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου ἐπισημαίνει τὴν ἀπαραίτητη συμμετοχὴ τους στὶς βαπτίσεις τῶν γυναικῶν: «Καὶ ὅτι μὲν διακονισσῶν τάγμα ἐστὶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ ἱερατεῦν, οὐδὲν τι ἐπιχειρεῖν ἐπιτρέπει, ἔνεκεν δὲ σεμνότητος τοῦ γυναικεῖου γένους ἢ δι' ὥραν λουτροῦ ἢ ἐπισκέψεως πάθους ἢ πόνου, καὶ ὅτε γυμνωθεῖ σῶμα γυναῖου, ἴνα καὶ ὑπὸ ἀνδρῶν ἱερουργούντων θεαθεῖ, ἀλλ' ὑπὸ διακονίσσης ...», Πανάριον, PG 42, 744D. Τὸ θέμα τῆς συνδρομῆς τῶν γυναικῶν στὴ λατρεία ἐπανήλθε στὴν ποιμαντικὴ ἐπικαιρότητα καὶ στὸ πλαίσιο τῶν θεμάτων τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, βλ. ΙΩ. ΚΑΡΜΠΗ, Πληρεστέρα συμμετοχὴ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τῇ λατρευτικῇ καὶ ἄλλῃ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆνα 1973, σσ. 53-71. Βλ. καὶ ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΚΟΥΚΟΥΡΑ, Ἡ χειροτονία τῶν γυναικῶν ἓνας ἐξωγενὴς προβληματισμὸς, Γηθόσυνον σέβασμα. Ἀντίδωρον τιμῆς καὶ μνήμης εἰς τὸν μακαριστὸν καθηγητὴν τῆς Λειτουργικῆς Ἰωάννην Μ. Φουντούλην († 2007), τ. Β', Θεσσαλονίκη 2013, σ. 1209 ἔξ.

λίτη για τὴ μητέρα τοῦ ὁσίου: «*Ταύταις καὶ τοῦ ὁσίου μήτηρ συναυλιζομένη, τὸν μὲν ἴσον κανόνα ἐφύλαττεν, τὸ δὲ σχῆμα τῶν μοναστριῶν οὐκ ἐδέξατο, πολλάκις πολλὰ παρὰ τοῦ ὁσίου παρακληθεῖσα, ταῦτὸν εἶναι λέγουσα τῇ διακόνῳ καὶ τὴν μονάστριαν*»⁹. Ὑπάρχουν ἐν προκειμένῳ ἀρκετὲς μαρτυρίες ποὺ ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ἡ ἡγουμένη θὰ ἔπρεπε νὰ χειροτονεῖται διακόνισσα προτοῦ προχειρισθεῖ στὸ ἀξίωμά της. Ἀναφέρω δύο-τρεῖς χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις. Ὁ Νεκτᾶριος Κωνσταντινουπόλεως «*τὸ ἱερατικὸν σχῆμα τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας δίδωσιν αὐτῇ (τῇ ὁσίᾳ Δομνίκῃ), προεστῶσαν καταστήσας αὐτὴν πασῶν τῶν προσερχομένων ψυχῶν σώζεσθαι διὰ τῆς ἐν τῇ μονῇ (βιοτήσ)...*»¹⁰. Ἀνάλογη πράξι ἀναφέρεται καὶ στὸν Βίο τῆς ὁσίας Εἰρήνης τῆς Χρυσοβαλάντου (BHG 952): «*Εὐθύς οὖν μηδὲν μελλήσας ὁ πατριάρχης (Μεθόδιος Κωνσταντινουπόλεως) ἀναστάς τοῦ θρόνου καὶ θυμιατήριον αἰτήσας βαλὼν τε θυμίαμα καὶ τὸν Θεὸν εὐλογήσας ὑμνωδίας τε προσφῶρον πρῶτος ἀρξάμενος, διάκονον τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας πρῶτον χειροτονεῖ τὴν Εἰρήνην –ἦδει γὰρ τῷ ἐν αὐτῷ πνεύματι τὴν αὐτῆς καθαρότητα– καὶ μετὰ τοῦτο καὶ τὴν τῆς ἡγουμενείας ἐπιτίθησι σφραγίδα*»¹¹. Ἡ ἴδια τάξι ἐφαρμόστηκε καὶ στὴν προχειρίσι σὲ ἡγουμένη τῆς περιφημῆς διακόνισσας ὁσίας Ὀλυμπιάδος, καθὼς καὶ στὴ διάδοχό της Ἐλισανθία: «*Προχειρίζεται μετὰ τὴν τελευτὴν τῆς ὁσίας ἡγουμένη τῆς ἁγίας ἐκείνης τοῦ Χριστοῦ ποιμένης ἡ ... θεοφιλεστάτη Ἐλισανθία ἡ διάκονος, ἡ αὐτῆς συγγενίς, ἀπαράλλακτον πάντα τὸν κανόνα, ὃν παρέλαβεν ὑπὸ τῆς ὁσίας καὶ μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς καὶ πάσας τὰς ἀρετὰς αὐτῆς βαδίσασα*»¹².

Ἡ ἱερατικὴ ιδιότητα τῆς ἡγουμένης, ὅπως καὶ τῆς διακόνισσας, καὶ ἡ σύνδεσή τους μὲ τὸ θυσιαστήριο προϊόντος τοῦ χρόνου ἀτονοῦν, πολλῶ μᾶλλον καθόσον ὑπῆρχε σχετικὴ ἀπαγόρευση γιὰ τὴν εἴσοδο γυναικῶν στὸ θυσιαστήριο ἀπὸ τὴ σύνοδο τῆς Λαοδικείας (κανόνας 44). Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ 38η ἐρώτηση τοῦ Μάρκου Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος τὸν 12ο αἰῶνα ζητοῦσε νὰ μάθει ποιὸ ἦταν τὸ λειτουργημὰ τῶν διακονισσῶν («*Οἱ θεῖοι κανόνες μέμνηται διακονισσῶν ζητοῦμεν οὖν μαθεῖν ποιὸν ἐστὶ τὸ τούτων λειτουργημὰ*»), γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ ὁ Θεόδωρος Βαλσαμῶν ὅτι: «*Πάλαι ποτὲ καὶ τάγματα τῶν διακονισσῶν τοῖς κανόσιν ἐπεγνώσκετο καὶ εἶχον καὶ αὐταὶ βαθμὸν ἐν τῷ βήματι· ἡ δὲ τῶν ἐμμήνων κάκωσις τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἁγίου βήμα-*

9. H. DELEHAYE, *Les Saints Stylites* [Subsidia hagiographica 14], Βρυξέλλες 1923, σσ. 162-163.

10. Δ. ΤΣΑΜΗ, *Μητερικόν*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1991, σ. 212.

11. Ὁπ.π., σ. 258.

12. Ὁπ.π., τ. Α', σ. 336.

τος ἐξέωσε» (ὡσάν τότε νὰ διαπιστώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ αὐτὴ ἡ φυσιολογικὴ λειτουργία τοῦ γυναικείου σώματος. Μάλιστα ὁ Βαλσαμῶν ἀποσιωπᾷ σκόπιμα ἐδῶ τοὺς προγενέστερους σχετικoὺς κανόνες καὶ νόμους ποὺ ἀναφέρονται σὲ αὐτὸ τὸ γυναικεῖο «πάθος»¹³, στοὺς ὁποίους σημειωτέον δὲν γίνεται ὅποιαδήποτε νύξη περὶ τῶν διακονισσῶν) «παρὰ δὲ τῇ ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ τοῦ θρόνου τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν διακόνισσαι προχειρίζονται, μίαν μὲν μετουσίαν μὴ ἔχουσαι ἐν τῷ βήματι, ἐκκλησιάζουσαι δὲ τὰ πολλά, καὶ τὴν γυναικωνίτιν ἐκκλησιαστικῶς διορθούμενα»¹⁴.

Θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ περαιτέρω ὅτι καὶ τὰ πολὺ μικρὰ κοριτσάκια, σύμφωνα μὲ τὸν πατριάρχη Λουκᾶ Χρυσοβέργη (1156-1169), ἀποκλείονταν ἀπὸ τὴν εἴσοδο στοῦ ἱεροῦ βήμα, ἀκόμα καὶ σὲ περίπτωση ἐξαίρετικῆς ἀνάγκης διακονίας τοῦ λειτουργοῦ. «Τὸ θῆλυ, ὁποίας ἂν εἴῃ ἡλικίας, τῆς οἰκείας φύσεως ἐκστῆναι οὐ δύναται· ἐπεὶ οὖν καθόλου ταῖς γυναιξί τε τῶν θείων ἀδύτων ἀποκέκλεισται, οὐκ εἰσελεύεταιί τις τούτων ἐντός, κἂν πάνυ εἴῃ ἡλικία νεάζουσα· εἰ γὰρ τοῦτο δοίμεν, πολλὰ τὰ ἄτοπα ἔψεται· τῶν μὲν γὰρ ἐν γάμῳ κωλύεσθαι, ὑποπτουμένων διὰ τὸν γάμον αὐτῶν, καὶ εἰ τοῦτό που τὸ τίμιον αὐτοῦ καὶ τὸ τῆς κοίτης ἀμίαντον· τῶν δὲ ἐν ἀγνείᾳ καὶ σωφροσύνῃ διὰ τὸ παρὰ ταύτας ἀμφίβολον»¹⁵.

13. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ - ΣΠ. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, Τὰ γυναικεῖα πάθη καὶ οἱ νομο-κανονικὲς πηγές, *Πρακτικὰ Θ' Πανελληνίου ἱστορικοῦ συνεδρίου* (Μάιος 1988), Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 31-46. ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ, Ἡ νεαρὰ 17 Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ μία ἐπιτομή της, *Βυζαντινὰ Μελέται* 1 (1988) 32-51. ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ, Die Kanonischen Antworten des Nikolaos III Grammatikos an den Bischof von Zetounion, *Byz. Zeit.* 82 (1989) 236. Βλ. καὶ Π. ΣΙΜΠΑΤΟΥ, Ὁ μετὰ τὴν γέννησιν καθαρισμὸς τῶν γυναικῶν, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 45 (1962) 108-118 καὶ τὴν ἀπάντησιν σὲ αὐτὸ τοῦ π. ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Ὁ μετὰ τὴν γέννησιν καθαρισμὸς τῶν γυναικῶν, ὅπ.π. 46 (1963) 223-229. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Αἱ εὐχαὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει παιδίου, ὅπ.π. 79 (1996) 487-504. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Ἀπαντήσεις ..., τ. Α', Θεσσαλονίκη 1967, σσ. 147-148. Γ. ΠΟΥΛΗ, Δόλος καὶ πλάνη γιὰ τὸν ἀδικο χαρακτήρα τῆς πράξης στοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δίκαιο, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 27 ἔξ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΖΕΡΠΟΥ, «Ἡ εὐχὴ εἰς γυναῖκα, ὅταν ἀποβάλλεται», Λειτουργικὴ θεώρησις, *Γηθόσυνον σέβασμα ...*, ὅπ.π., τ. Β', σσ. 1925-1956.

14. ΡΠΣ, Δ', σ. 477. Ὁ Βαλσαμῶν λέει τὰ ἴδια καὶ στοῦ σχολίου του στοῦ κανόνα 15 τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου. «Τὰ τοῦ παρόντος κανόνος πάντῃ ἐσχόλασαν· διακόνισσαι γὰρ σήμερον οὐ χειροτονεῖται, κἂν καταχρηστικῶς τινες τῶν ἀσκητριῶν διακόνισσαι λέγονται· ὅτι κανὼν ἐστὶ διοριζόμενος μὴ εἰσερχεσθαι γυναῖκας ἐν τῷ βήματι. Ἡ γοῦν μὴ δυναμένη ἐν τῷ βήματι εἰσελθεῖν, πῶς τὰ τῶν διακόνων ἐνεργήσει;». (ΡΠΣ, Β', σσ. 255-256). Πρβλ. κανόνα 14 Πενθέκτης καὶ τὸ σχόλιό τοῦ ἰδίου (ὅπ.π., σσ. 337-338).

15. Α. Ν. ΑΛΜΑΖΟΒ, *Neizdannnye Kanonitcheskie otvity Konstantinopolskago patriarkha Luki Khrisoverga i metropoleta Rodoskago Nila*, Ὁδησὸς 1903, σσ. 23-24.

Αὐτὲς οἱ κατηγορηματικὲς καὶ ἀπόλυτες θέσεις, πού ἀνάγουν πλέον τὴν ἀπαγόρευση στὴ γυναικεία φύση, προφανῶς δὲν μποροῦσαν νὰ ἰσχύουν στὰ γυναικεία μοναστήρια, καθόσον προσέκρουαν στὸ κυρίαρχο πνεῦμα τῆς ἀδιάλειπτης καὶ εὐτακτικῆς λατρείας¹⁶.

Ἔτσι στίς κανονικὲς πηγές, μέσα σὲ ἓνα ἀμφιλεγόμενο πνεῦμα, διεξάγονται συζητήσεις πού διαμορφώνουν ἀμφίρροπες τάσεις. Γιὰ παράδειγμα, ὁ 69ος κανόνας τῆς Πενθέκτης ἀπαγορεύει σὲ ὅλους τοὺς λαϊκοὺς νὰ εἰσέρχονται στὸ βῆμα, πλὴν τοῦ βασιλέως, «*ήνικα ἂν βουληθεῖη προσάξει δῶρα τῷ πλάσαντι*»¹⁷. Ὁ Βαλσαμῶν σχολιάζοντας τὸν κανόνα διαζωγραφεῖ τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴ του ἀντιμαχίαν γιὰ τὴ δυνατότητα εἰσόδου λαϊκῶν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος: «*Σημείωσαι τὸν παρόντα κανόνα καὶ κώλυε δι' αὐτοῦ τοὺς λαϊκοὺς εἰσερχομένους ὀπωσδήποτε εἰς τὸ ἅγιον βῆμα. Ἐγὼ δὲ πολλὰ σπουδάσας κωλύσαι τὴν εἰς τὸ ἅγιον βῆμα τοῦ ναοῦ τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης μου καὶ Θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας [καὶ ἐν τῷ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐν τῇ Χάλκῃ] εἰσέλυσιν τῶν λαϊκῶν οὐκ ἴσχυσα, λεγόντων ἀρχαῖον εἶναι τοῦτο ἔθος καὶ μὴ ὀφείλειν κωλυθῆναι*»¹⁸. Ὁ Βαλσαμῶν περαιτέρω κατακρίνει μὲ περισσότερη ὀξύτητα τὴν εἴσοδο γυναικῶν στὸ βῆμα, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἐποχὴ του μαρτυρεῖται ὡς συνήθεια τῶν Λατίνων. «*Περί δέ γε τῶν Λατίνων μανθάνω ὅτι οὐ μόνον λαϊκοὶ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ γυναῖκες εἰς τὸ ἅγιον βῆμα εἰσέρχονται καὶ κάθονται, ἰσταμένων πολλὰκις καὶ τῶν ἱερουργούντων*»¹⁹. Οἱ μοναχοὶ (καὶ οἱ μοναχές) ὁμως δὲν ὑπάγονται στὴ συγκεκριμένη ἀπαγόρευση. Γι' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει τὸ ἄβατο τοῦ βήματος, ὅπως συνάγεται ἀπὸ παλαιότερες (πού ἴσχυαν γιὰ τὶς διακόνισσες²⁰)

16. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ κανόνας πού ἀποδίδεται στὸν πατριάρχη Νικηφόρο Ὁμολογητή: «*Δεῖ τὰς μοναζούσας εἰσιέναι εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον καὶ ἄπειν κηρὸν καὶ κανδήλαν καὶ κοσμεῖν τὸν ναόν*». ΡΙΤΡΑ, ὅπ.π., σ. 391, βλ. καὶ σ. 413. Πρβλ. ΡΠΣ, Δ', σ. 418.

17. ΡΠΣ, Β', σ. 466 (= JOANNOU, τ. Ι, 1, σ. 207).

18. ΡΠΣ, Β', σ. 467.

19. ΡΠΣ, Β', σ. 466. Ἐπίσης τὸ ἴδιο ἐπισημαίνει καὶ στὸ σχόλιό του στὸν 44ο κανόνα τῆς Λαοδικείας: «*Εἰς μέντοι τὰ μέρη τῶν Λατίνων ἀνευθυριάστως αἱ γυναῖκες ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις, ὅτε βούλονται, εἰσέρχονται*». ΡΠΣ, Γ', σ. 212. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση τῶν γυναικῶν ἀπὸ τὸ θυσιαστήριον μπορεῖ νὰ ὀφείλεται καὶ σὲ ἀντιλατινισμό. Ὁ Λουκάς Χρυσοβέργης δίνει ὁμως τὴν παράμετρο τῆς ἀποφυγῆς ἡθικῶν σκανδάλων.

20. Ἐνδεικτικὰ ὁ Νίκων Μαυρορεΐτης λέει: «*Ὅτι περὶ τοῦ μὴ εἰσερχεσθαι γυναῖκας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ πλείονα νομοκάνονα ἐνέτυχεν ἔνθεσμα, καὶ ἀρχαῖα καὶ νέα, καὶ οὐδαμοῦ εἴρηται παρὰ τὸν θεῖον κανόνα, ὃν προεγράψαμεν τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ἁγίας συνόδου ... Ἄλλὰ ἤϊρα μικρὸν βιβλίον καινούργην ἔχον προσθήκην ταύτην καὶ λέγον οὕτως: Ὅτι οὐ δεῖ γυναῖκας ἐν τῷ*

καί νεώτερες τῶν κανονικῶν πηγῶν, οἱ ὁποῖες τουλάχιστον ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. εἶναι πολὺ πιὸ διακηρυκτικές.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ διάταξη ποὺ ἀποδίδεται στὸν πατριάρχη Νικόλαο Γ΄ Γραμματικό (1084-1111) γι' αὐτὴν τὴ δυνατότητα ποὺ εἶχαν οἱ μοναχοί: «Ὁ μοναχὸς ἀναγνώστου τάξιν ἐπέχει, ἐπειδὴ σφραγίδα ἔλαβε χειροθεσίας ἡγουμένου» (ἐδῶ ὁ πατριάρχης δὲν διευκρινίζει ὅτι γιὰ νὰ γίνῃ ὁ μοναχὸς ἀναγνώστης εἶναι ἐπιβεβλημένο νὰ ἔχει λάβει «σφραγίδα ἐπικουρίδος»²¹, ποὺ εἶναι πράξη τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ χειροθεσία ἀναγνώστη ἐντὸς τῆς μονῆς ἐκχωρήθηκε καὶ στὸν ἡγούμενο, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι αὐτὸς θὰ εἶναι ἱερέας) «καὶ οὐ κεκώλυται εἰσιέναι εἰς τὸ βῆμα, τοῦ

θυσιαστηρίῳ εἰσερχεσθαι παρ' ἐκτὸς τῶν κανονικῶν. Περὶ δὲ τὰς διακόνους ἔγραφεν εἰς αὐτό, ὅτι νὰ ἐνεργοῦν εἷς τινα τὰ τῶν διακόνων καὶ νὰ κοινωνοῦν τὰς γυναῖκας. Εἶδες πῶς πλανῶνται τινὲς ἀπὸ τὰς διεφθαρμένας βίβλους μὴ φιλοπονοῦντες τὰς ἐνθέσμιους καὶ ἀληθινὰς καὶ ἐκ Θεοῦ διὰ τῶν ἁγίων πατέρων διδασκομένας βίβλους καὶ ἐκδιδομένας;». *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀββᾶν Ἰωάννην περὶ κοινωνίας ἐπισκόπων ἔξω ὄντων τῶν ἑαυτῶν θρόνων*, χφ Σινᾶ 436 (441), φ. 175α. Στὸ κείμενο τοῦ Νίκωνος καταγράφεται ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἀρχαιότερη πράξη σὲ αὐτὴ τῆς ἐποχῆς του, ἡ ὁποία δὲν γνόριζε πλέον τὴν εἴσοδο τῶν διακονισσῶν στὸ θυσιαστήριο. Γιὰ τὸν τρόπο μετάδοσης τῆς θ. εὐχαριστίας, βλ. τὴν ἐξαντλητικὴ μελέτη τοῦ R. F. TAFT, *A history of the Liturgy of st. Chrysostom. Volum VI, The Communion, Thanksgiving, and Concluding Rites*, Ρώμη 2008, σ. 80 ἔξ. Γιὰ τὰ κανονικὰ ζητήματα τῆς θ. εὐχαριστίας, βλ. ΧΡΥΣ. ΝΑΣΣΗ, *Ἡ τελετουργία τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας*, Θεσσαλονίκη 2007. Κατὰ τὴν ἐπιταγὴ τοῦ κανόνα 18 τῆς Α' Οἰκουμενικῆς, οἱ διάκονοι δὲν θὰ πρέπει νὰ κοινωνοῦν πρὶν ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους ἢ τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ ἀντίθετα κοινωνοῦν, προσφερομένων σὲ αὐτοὺς τῶν εὐχαριστιακῶν δώρων ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους ἢ τοὺς πρεσβυτέρους, βλ. ΡΠΣ, Β', σσ. 154-158. TAFT, *Women at Church in Byzantium, Where, When-and why?*, ὅπ.π., σ. 70 ἔξ. Ἡ ἁγία Γοργονία, ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου, ὡς διάκονος εἶχε τὴ δυνατότητα εἰσοδοῦ στὸ ἱερὸ βῆμα. Σὲ μία περίπτωση βαρειαῖς ἀσθένειας ἀπέθεσε τὴν κεφαλὴ τῆς πάνω στὸ θυσιαστήριο καὶ θεραπεύθηκε: «Τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσθείσα μετὰ τῆς ἴσης βοῆς καὶ δάκρυσι τοῦτο πλουσίως, ὡσπερ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ καταβρέχουσα καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν ἢ τῆς ὑγιείας τυχεῖν ἀπειλοῦσα». *Ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφὴν Γοργονίαν*, Δ. ΤΣΑΜΗ, *Μητρικόν*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1991, σ. 190. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Ἐπιτάφια ἐπιγράμματα εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα*, 20, ΤΣΑΜΗ, ὅπ.π., τ. Σ', Θεσσαλονίκη 1996, σ. 410.

21. Βλ. ΡΠΣ, Β', σσ. 80, 380, 617-618. ΡΠΣ, Γ', σ. 185. Οἱ μοναχοὶ διὰ τῆς κουράς μόνο δὲν καθίστανται ἀναγνώστες, πρέπει νὰ ἔχουν «τὴν σφραγίδα ἐπικουρίδος»: «Ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ ἔχοντας μοναχοὺς ἐπικουρίδα ἀρχιερατικὴν, ἀλλὰ μοναχικὴν ἀπόκαρσιν, λέγουσί τινες δύνασθαι ἐπ' ἄμβωνος ἀναγινώσκειν ἀπόστολον καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ κληρικούς ὡς ἀρκούσης δῆθεν τῆς ἀποκάρσεως ἀντὶ τῆς ἐπικουρίδος. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὸν μὲν παρὰ ἡγουμένου ἱερέως καταστάνα ἀναγνώστην μοναχὸν κατὰ τὸν ἰδ' κανόνα τῆς Ζ' συνόδου καὶ ὡς ἀναγινώσκειν ἐπ' ἄμβωνος τὸν δὲ μόνον ἀπόκαρσιν ἔχοντα, μὴ δύνασθαι τοῦτο ποιεῖν». ΡΠΣ, Β', σ. 381. Βλ. καὶ ΡΠΣ, Δ', σ. 418.

διακονῆσαι ἔνεκα, εἰ καὶ οὐ κεκώλυται τῶν ἁγιασμάτων, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος ἡξιωμένος, οὗτος ὡς ἱερεὺς διὰ τὸ τέλειον παρεικάζεται»²².

Ἡ θέση ὅτι ὁ μοναχός (ὁ μεγαλόσχημος) ὡς «ἱερεὺς παρεικάζεται» ἦταν ἀδιανόγητη, ὅπως εἰπώθηκε, σὲ παλαιότερη ἐποχή, ἰδίως στὶς ἀπαρχές τοῦ μοναχισμοῦ. Ἦταν ἀντίληψη ποὺ σταδιακὰ κέρδιζε ἔδαφος, κυρίως μετὰ τὴν εἰκονομαχία, ὅποτε οἱ μοναχοὶ (ιερωμένοι καὶ ἀνίεροι) κυριάρχησαν στὸ ἔργο τῆς πνευματικῆς καθοδήγησης καὶ ἐξομολόγησης τῶν πιστῶν. Ἐκτοτε, ὅσο προβαίνει ὁ χρόνος, οἱ μοναχοὶ ὄλο καὶ περισσότερο τείνουν νὰ χαρακτηρισθοῦν κληρικοί, ἐνῶ οἱ μοναχές ἀκολουθοῦν τὴν ἀντίθετη ἀκριβῶς πορεία, ὄλο καὶ περισσότερο ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ θυσιαστήριο.

Ἐχοντας τὰ παραπάνω ὡς προϋπόθεση, μποροῦμε πλέον νὰ δοῦμε ἐποπτικότερα τὸ θέμα ποιὸς τελοῦσε τὴν κουρὰ στὰ γυναικεῖα μοναστήρια. Στὸν Ἰωάσαφ Ἐφέσου († 1437) ὑποβάλλεται μία μᾶλλον παρὰκαιρη γιὰ τὸν 15ο αἰ. ἐρώτηση, κυρίως ὡς πρὸς τὴν ἀναδοχὴ μοναχοῦ ἀπὸ μοναχή, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀπάντησή του εἶναι κατηγορηματικὰ ἀρνητικὴ. «Ἐρώτησις: Εἰ χρὴ κοσμικὸν ἱερέα ἢ καὶ ἰδιώτην ἀναδέξασθαι μοναχὸν ἢ μοναχήν, ὡσαύτως καὶ μοναχὸν ἀναδέξασθαι μοναχήν καὶ αὐθις μοναχήν ἀναδέξασθαι μοναχόν; Ἀποκρίσις: Τὸ μὲν ἀναδέξασθαι κοσμικὸν ἱερέα καὶ ἰδιώτην μοναχὸν ἢ μοναχήν κεκώλυται παρὰ τῶν πατέρων, τὸ δὲ ἀναδέξασθαι μοναχὸν μοναχήν καὶ αὐθις μοναχήν μοναχὸν παντελῶς ἔξω τῆς χριστιανικῆς καὶ ἀγγελικῆς τάξεως καὶ οἱ τοῦτο ποιήσαντες ἀφορισμῶ καθυποβάλλονται»²³.

Ἡ ἀναδοχὴ ἑτερόφυλου προσώπου γιὰ τὸν Ἰωάσαφ ἦταν κατακριτέα, χωρὶς ὅμως ὅλες οἱ πηγές (ἰδιαίτερα οἱ ἀρχαιότερες) νὰ ὑποστηρίζουν τὴ θέση του. Π.χ. στὰ διπλὰ μοναστήρια (ποὺ ἀποδοκιμάζονται βέβαια ἀπὸ τὸν συντάκτη τοῦ 20οῦ κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς), ὅπου συνοικοῦσαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες (κατὰ τὸ πλεῖστον συγγενεῖς) ἢ ἀναδοχὴ ἀπὸ ἑτερόφυλο πρόσωπο ἦταν γεγονός, χωρὶς νὰ γνωρίζουμε ἂν σὲ αὐτὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ δυνατότητα νὰ προΐσταται τῆς ἀδελφότητος μοναχή, καὶ ἐπομένως ἂν αὐτὴ ἀναδεχόταν καὶ τοὺς μοναχοὺς. Ἡ ἀναδοχὴ μοναζουσῶν ἀπὸ ἄνδρες συνέβαινε ἀσφαλῶς στὶς περιπτώσεις ποὺ ὁ ἰδρυτὴς ἐνὸς γυναικειοῦ μοναστηριοῦ ἦταν ὁ γέροντάς του.

22. ΡΙΤΡΑ, ὅπ.π., σσ. 469-470. Βλ. καὶ ΡΠΣ, τ. Δ', σσ. 417-418.

23. Α. ΚΟΡΑΚΙΑΗ, *Ἰωάσαφ Ἐφέσου († 1437) (Ἰωάννης Βλαδύντερος). Βίος-ἔργα-διδασκαλία*, Ἀθήνα 1992, σ. 226.

Ἡ ἀναδοχή καὶ ἡ κουρὰ εἶναι δύο διακριτὲς πράξεις (πρβλ. Πρωτοδευτέρου κανόνα 2). Στὸν ἀρχέγονο μοναχισμό ὁμως αὐτὲς ταυτίζονται στὸ πρόσωπο τῆς διακόνισσας-ἡγουμένης. Ἡ Εὐγενία Ζούκοβα²⁴ ἔχει ἤδη ἐπισημάνει μέσα ἀπὸ τὶς ἀγιολογικὲς πηγὲς ὅτι τὸ σχῆμα τὸ ἔδιδε στίς μοναχὲς ἢ ἡγουμένη ἐπειτα ἀπὸ μία εὐχή ἢ ἀκολουθία πού τελοῦσε ἡ ἴδια. Στὸν Βίο τῆς ἁγίας Εὐπραξίας (BHG 631) π.χ. λέγονται χαρακτηριστικὰ τὰ ἑξῆς: «Τῇ οὖν ἐπαύριον λαβοῦσα ἡ διάκονος τὴν Εὐπραξίαν εἰσφέρει αὐτὴν ἐν τῷ εὐκτηρίῳ καὶ εὐξαμένη αὐτῇ περιέβαλεν αὐτῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα»²⁵. Στὸν Βίο τῆς ὁσίας Ματρῶνας (BHG 1221) ἀναφέρεται ὅτι ἡ ὁσία ἔλαβε τὸ σχῆμα ἀπὸ τὸν Βασιανὸ σὲ μία τάξη ἀκολουθίας πού ὁ ἴδιος καθόρισε. Στὴ συνέχεια τὸ ἴδιο ἐφήρμοξε καὶ ἡ ἴδια στὸ μοναστήρι τῆς. «... ὃν γὰρ τρόπον ἀποταξαμένη ἢ ὀσιωτάτη Ματρῶνα ἠξιώθη λαβεῖν παρὰ τοῦ ἁγίου γέροντος τὸ τοῦ μονάζοντος σχῆμα, τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ αὐτῇ ταῖς προσιούσαις αὐτῇ ἔχειν παρέχουσα ...»²⁶. «... καὶ ὡσπερ ὁ ὀσιώτατος Βασιανὸς μετὰ πολὺν χρόνον καὶ μετὰ πολλῆς τῆς δοκιμασίας ἐπέτιθει χεῖρα οἷς ἐπέτιθει, οὕτως καὶ ἡ μακαρία Ματρῶνα, εἰ μὴ τὸν χρόνον ἐδέξατο μαρτυροῦντα τὴν προαίρεσιν τῆς προσελθούσης οὐ κατεδέχτο αὐτῇ δοῦναι σχῆμα ...»²⁷. Ἡ λήψη τοῦ σχήματος στίς περιπτώσεις αὐτὲς ἦταν πράξη πού δὲν συνδεόταν μὲ τὸ θυσιαστήριο, δηλ. δὲν γινόταν συναφῶς μὲ τὴ θεία Λειτουργία· μποροῦσε νὰ τελεσθεῖ ὅπουδῆποτε, σὲ ἓνα μοναστήρι ἢ σὲ ἓνα σπίτι, στὴν ἔρημο ἢ στὴν πόλη, ἀπὸ μοναχὸ ἢ μοναχή. Ἡ ἁγία Εὐφροσύνη π.χ. ζητεῖ ἀπὸ ἓνα μοναχὸ νὰ καρεῖ μοναχή, ἀρνούμενη νὰ δεχθεῖ τὴν κουρὰ «ὑπὸ κοσμικοῦ (προφανῶς ἱερέως) ..., ὅτι πιστά (οἱ κοσμικοὶ ἱερεῖς) οὐ φυλάσσουν»²⁸.

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. (Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης²⁹) καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν 8ο αἰ. (Θεόδωρος Στουδίτης³⁰), ἡ κουρὰ χαρακτηρίζεται μυστήριο καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τελεῖται ἀπὸ κληρικό. Ἀπὸ ποιὸν ὁμως κληρικό; Στίς κανονικὲς πηγὲς ἀναπτύσσεται ἓνας προβληματισμός, ὁ ὁποῖος στιγματίζεται ἀπὸ μία

24. Γένεση καὶ ἐξέλιξη τῆς ἀκολουθίας τοῦ μοναχικοῦ σχήματος, ὅπ.π., σ. 109 ἑξ.

25. Βίος ἁγίας Εὐπραξίας, Act. SS, Mart. II, 1865, στ. 922.

26. Βίος ὁσίας Ματρῶνας, Act. SS, Nov. III, 1910, στ. 812L.

27. Ὅπ.π., στ. 812DE.

28. Βίος Εὐφροσύνης, Anal. Boll. 2 (1983) 198 (= ΤΣΑΜΗ, Μητερικόν, τ. Γ', σ. 192).

29. Περί ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, PG 33, 539 ἑξ.

30. Ἐπιστολὴ 165 Γρηγορίου τέκνω, PG 99, 1524BC (= G. FATOUROS, Theodori Studitae Epistolae, τ. II, Βερολίνο 1991, CFHB, τ. 31/2, σ. 720).

πρόδηλη σχολαστικότητα, πού συνεπιφέρει διάσταση απόψεων στους κανονολόγους. Τὸ θέμα πού τίθεται εἶναι ἐὰν κοσμικὸς ἱερέας μπορεῖ νὰ τελέσει κουρὰ μοναχοῦ ἢ μοναχῆς ἢ μανδουώτης μοναχός (ἢ μικρόσχημος) νὰ τελέσει κουρὰ μεγαλόσχημου. Ὁ Λουκάς Χρυσοβέργης ἀποτυπώνει τὸν σχετικὸ προβληματισμό, ἀναιρῶντας θέση τοῦ Νικηφόρου Ὁμολογητῆ: «Τὸ περὶ τῆς τοῦ μεγαλοσχήμου ἀποκάρσεως εἰ ἀμφιβάλλεται, μᾶλλον δὲ καὶ κανόνι ἐνέτυχον, λεγομένῳ εἶναι τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικηφόρου, ἐν ᾧ ὁρθῶς διαγορεύει τὸν μεγαλόσχημον μοναχὸν ὑπὸ τοῦ μεγαλοσχήμου ἀποκείρεσθαι ἱερέως· ὁ γὰρ ἔχει τις, τοῦτο καὶ δίδωσιν· ἡμῖν δὲ δοκεῖ, τῶν ἱερέων εἶναι τὸ ἀποκείρειν, ὁποῖον ἂν καὶ εἶεν τοῦ σχήματος· ὁ γὰρ ἀποκείρων οὐ καθὸ εἴη, ἀλλὰ καθὸ ἱερεὺς ἀποκείρει· εἰ δέ γε τοῦ ἀποκαρῆναι μέλλοντος λογισμὸς διὰ τὴν ἀμφιβολίαν κραδαίνεται, εἰ μὴ τί ἐστι προσιστάμενον, ἀποκείρεσθω παρὰ τοῦ μεγαλοσχήμου, οὐ διὰ τὸ ἀναγκαῖον ἀλλὰ διὰ τὸ ἀδίστακτον»³¹. Τὴν ἴδια θέση μὲ τὸν πατριάρχη Νικηφόρο διατύπωσε καὶ ὁ Νικήτας Ἡρακλείας («Ὁ μὴ ἔχει τις, οὐ δύναται ἐτέρῳ δοῦναι· ὁ μικρόσχημος οὖν πῶς ἂν δώσῃ τινὶ τὸ μέγα σχῆμα»³²), μὲ τὸν Ἰωάσαφ Ἐφέσου νὰ διατυπώνει τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετη θέση: «Ἐρώτησις: Εἰ δύναται μικρόσχημος πνευματικὸς μοναχὸν μεγαλόσχημον ποιῆσαι. Ἀπόκρισις: Τοῦτο συγκεχώρηται καὶ οὐδεμία ἁμαρτία ἐν· γίνεται γὰρ καὶ πανταχοῦ»³³. Ἀνάλογη θέση μὲ τοὺς δύο μνημονευθέντες (Νικηφόρο καὶ Νικήτα) διετύπωσε καὶ ὁ Νικόλαος Γ' Γραμματικὸς, ἀπορρίπτοντας τὴ δυνατότητα τελέσεως τῆς κουρᾶς ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς ἱερεῖς («Οὐκ ἔξεστιν ἱερέα κοσμικὸν ἀποτάσσειν μοναχὸν ἢ ἐνδύειν σχῆμα· ὁ γὰρ αὐτὸς οὐ περιέκειται πῶς δίδωσιν ἄλλοις; εἰ μὴ μοναχοὶ ἱερεῖς ἢ ἡγούμενοι, ὡσαύτως καὶ αὐτοὶ ἱερεῖς»³⁴). Ἀκόμα πιὸ ἀκραῖο προβληματισμὸ ἐκφράζει ἐρώτηση πού ὑποβλήθηκε στὴν πατριαρχικὴ σύνοδο ἐπὶ πατριάρχη Ἰωάννη Βέγκου (1275-1282): «Ἠρώτησεν (ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Σαράη) ὅτι ἐὰν πολλάκις τύχη εἶναι τινὰ ἐν περιστάσει καὶ κινδύνῳ θανάτου, οὐ τύχη δὲ μοναχὸς ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, ἐὰν πρόπῃ παρὰ τοῦ τοιοῦτου ἀποκείρεσθαι τὸν ἐν περιστάσει ὄντα. Καὶ ἡ ἀπολογία ὅτι, εἰ ἐν βία κατεπίγουσα καὶ ἔχει τις περιστάσειν καὶ κινδυνεύει περὶ τὸ

31. ALMAZON, ὅπ.π., σ. 28.

32. Viz. Vrem. 2 (1895) 171. Βλ. σχετικὰ Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗ, Liturgica graeca sunt, non leguntur: Τὰ λειτουργικά-κανονικά παραλειπόμενα τῆς συλλογῆς Bonafidius καὶ τῶν παραγῶγων τῆς, Γη-θόσσνον σέβασμα ..., ὅπ.π., σ. 1635.

33. ΚΟΡΑΚΙΑΗ, ὅπ.π., σ. 225.

34. ΡΙΤΡΑ, ὅπ.π., σ. 475.

ζῆν, οὐχ εὐρίσκεται δὲ ἐκεῖ μοναχός τις, ἵνα ἀποκείρη αὐτόν, εὐρίσκεται δὲ ἀρχιερεὺς ἢ ἱερεὺς ἢ διάκονος, οὐδὲν κωλύει ἵνα ἀποκείρη οὗτος τὸν ὄντα ἐν περιστάσει· οὐ μόνον δὲ ἀρχιερεὺς ἢ ἱερεὺς ἢ διάκονος ὀφείλει τοῦτο, καὶ οὐδὲν ἐμπόδιον εὐρίσκει περὶ τῶν κανόνων εἰς τοῦτο»³⁵!

Ὁ παραπάνω προβληματισμὸς ἀναπτύσσεται, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς πηγές, ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. καὶ φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται κυρίως στὸν ἀνδρικό μοναχισμό, καθόσον στὸν γυναικεῖο ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ ὅλο καὶ περισσότερο ἢ κουρὰ νὰ γίνεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο. Οἱ λόγοι εἶναι ποικίλοι. Πρῶτα-πρῶτα, ἐφόσον, ὅπως εἰπώθηγε, ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς θεωρήθηκε ὡς ἡ διάδοχη τάξη τῶν Κανονικῶν (διακονισῶν, χηρῶν καὶ παρθένων), οἱ ὁποῖες ὑπάγονταν πλέον κανονικῶς ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴ πνευματικὴ ἀρμοδιότητα τοῦ ἐπισκόπου, ἦταν ἀναμενόμενο νὰ ἐφαρμοστοῦν ὅσα προέβλεπαν οἱ σχετικοὶ κανόνες. Δεύτερον, ἡ πλήρης ἀναφορὰ τοῦ γυναικεῖου μοναχισμοῦ στὸν ἐπίσκοπο συμβαδίζει μὲ τὴν ἐντονότερη ἐπικράτηση τοῦ ἀβάτου, σὲ σημεῖο ποὺ νὰ ἀνεγείρεται ὑψηλὸ τεῖχος ἀνάμεσα στὰ δύο φύλα³⁶. Ἔτσι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀβάτου ἐπέτρεπε νὰ εἰσέρχονται στὰ γυναικεῖα μοναστήρια μόνον ὁ λειτουργὸς ἱερέας καὶ ὁ ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ τὴν εὐθύνη τῆς ἀντιμετώπισης ὁποιοῦδήποτε σοβαροῦ θέματος ἢ προβλήματος ἀνέκυπτε σὲ αὐτὰ καὶ κυρίως τῶν σκανδάλων, καθόσον εἶναι τὸ πρῶτο καὶ κατ' ἐξοχίαν πρόσωπο στὴν Ἐκκλησία ποὺ ἔχει τὴν ἐξουσία «τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν», παρὰ τὶς πολλαπλές μαρτυρίες τῶν πηγῶν (κυρίως ἀπὸ τὴν εἰκονομαχία καὶ ἐντεῦθεν) ὅτι τὴ διακονία αὐτὴν ἀνέλαβαν οἱ μοναχοὶ (ιερωμένοι καὶ μὴ)³⁷. Ὁ ἐπίσκοπος θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν κανονικὸ νο-

35. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις ...*, τ. Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, σ. 19.

36. Βλ. π.χ. ΡΠΣ, Β', σσ. 121, 416-419, 639, 645. ΡΠΣ, Γ', σσ. 402-403 κ.ἀλ.

37. Βλ. ΡΠΣ, Β', 618-619. ΡΠΣ, Γ', σσ. 311-312, 314, 408-409. ΡΠΣ, Δ', σ. 464-465, ὅπου συζητεῖται τὸ θέμα ἂν οἱ μοναχοὶ (ιερεῖς καὶ μὴ) εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὴν ἀρμοδιότητα νὰ δέχονται λογισμοὺς ἢ μποροῦν καὶ οἱ κοσμικοὶ ἱερεῖς (!) Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα λέει ὁ Βαλασαμῶν στὸ σχόλιό του στὸν κανόνα 52 τῶν Ἀποστόλων: «Ὅπως γοῦν οὔτε παρὰ πατριαρχῶν οὔτε παρὰ ἐπισκόπων οὐκ ἐπιτρέπονται οἱ ἱερεῖς, μὴ ὄντες μοναχοί, δέχεσθαι λογισμοὺς ἀνθρώπων ἀγνωῶ· νομίζω δὲ διὰ τὸ τῆς ὑποκρίσεως εὐλαβέστερον. Ἐγὼ δὲ ἐπέτρεπα πολλοῖς κατὰ τὴν Μεγάλῃν Ἀντιόχειαν ἱερουργοῦσι, καὶ οὐκ οὔσι κληρικοῖς τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου θρόνου δέχεσθαι λογισμοὺς ἀνθρώπων ἀκωλύτως καὶ συγχωρεῖν ἁμαρτίας». ΡΠΣ, Β', σ. 70. Ἐπίσης ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ὁξείτης (1089-1100) λέει χαρακτηριστικὰ: «Ἐκτοτε (δηλ. ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς εἰκονομαχίας) οὐκ ἐμέχρι τοῦ δεῦρο, τετρακοσίων ἡδὴ χρόνων παρωχημένων, τοσοῦτον ὑπὸ πάντων τῶν πιστῶν ἐξεθειάζετο καὶ ἐτιμᾶτο τὸ τάγμα τῶν μοναχῶν, ὡς καὶ τὰς ἐξομολογήσεις καὶ ἐξαγγελίας τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐπιτιμίας καὶ ἀφεσίμους λύσεις

μοθέτη και τούς ἐρμηνευτὲς τῶν κανόνων ὅτι εἶναι αὐτὸς ποὺ μπορεῖ καλύτερα νὰ διαχειρισθεῖ «τὸ εὐεξαπάτητον καὶ εὐόλισθον τῶν γυναικῶν»³⁸. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἀναδύεται ἓνα ἐπίμαχο σημεῖο τριβῆς ἀνάμεσα στὸν ἐπίσκοπο, τὸν γέροντα, τοὺς μοναχοὺς καὶ τὶς μοναχές, ποὺ ἀπασχόλησε τὴν Ἐκκλησία τόσο σὲ θεωρητικὸ (ἐκκλησιολογικὸ) ἐπίπεδο, ὅσο καὶ σὲ πρακτικὸ, στὸ παρελθὸν καὶ ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται θὰ συνεχίζει νὰ ἀπασχολεῖ καὶ νὰ διχάζει τοὺς ἐμπλεκόμενους. Τὸ πρῶτιστο ζήτημα εἶναι ποιὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς πνευματικὸς πατέρας στὸ μοναχισμό. Εἶναι ὁ γέροντας, ποὺ ἄλλοτε ἦταν ἱερέας καὶ ἄλλοτε «ιδιώτης» μοναχός; Εἶναι ἡ ἔτσι καὶ ἀλλιῶς ἀνίερη ἡγουμένη; Θὰ πρέπει ὁ ἡγούμενος ἢ ἡ ἡγουμένη κατὰ τὴν κανονικὴ τάξη νὰ ὑποχωροῦν, ἂν σὲ συγκεκριμένα θέματα πνευματικῆς καθοδήγησης σχετιζόμενα μὲ τὶς ἀδελφότητές τους ὁ ἐπίσκοπος ἔχει διαφορετικὴ ἄποψη; Ἡ ἡγουμένη μπορεῖ νὰ δέχεται ἀποκλειστικὰ μόνη τὴν ἐξομολόγηση τῶν μοναζουσῶν; Ποιὸς ἔχει τὸν πρῶτο λόγο, ἡ ἡγουμένη ἢ ὁ πνευματικὸς πατέρας-ἐξομολόγος τῆς γυναικειᾶς ἀδελφότητος, ἰδίως ὅταν ὑπάρχει διάσταση ἀπόψεων ἀνάμεσά τους;

Τὰ παραπάνω ζητήματα ἀναδύθηκαν μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ μοναχισμοῦ καὶ φανερώνουν ὅτι ἔκτοτε ἐτέθησαν καὶ ἄλλες παραμέτροι ποὺ διεύρυναν ἐν πολλοῖς τὶς ἐκκλησιολογικὲς ἀρχές. Τὸ αὐτονόητο ποὺ κυριαρχεῖ στὴ σκέψη τοῦ κανονικοῦ νομοθέτη, ὅτι ἡ πνευματικὴ πατρότητα εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὴν ἱερωσύνη, στὶς διατάξεις τῶν νομοθετικῶν κειμένων γιὰ τὸν μοναχισμό κλονίζεται. Ἦδη ὁ Μ. Βασίλειος ἐντοπίζει τὸ ζήτημα τῆς προτεραιότητος στὴν πνευματικὴ πατρότητα καὶ μάλιστα σὲ σχέση μὲ τὸ γυναικεῖο μοναχισμό καὶ τὸ ἀποτυπώνει χαρακτηριστικὰ στοὺς 110 καὶ 111 *Ῥορὸς κατ' ἐπιτομήν*³⁹.

«Ἐρώτησις ρι' : Εἰ χρὴ ἐξομολογουμένης ἀδελφῆς τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ τὴν πρεσβυτέραν παρεῖναι;

Ἀπόκρισις: Εὐσχημονέστερον καὶ εὐλαβέστερον μετὰ τῆς πρεσβυτέρας πρὸς τὸν πρεσβύτερον ἢ ἐξομολόγησις γενήσεται, καὶ δυνάμενον ἐπιστημόνως τὸν τρόπον τῆς μετανοίας καὶ τῆς διορθώσεως ὑποθέσθαι.

Ἐρώτησις ρια' : Εἰ τοῦ πρεσβυτέρου γενέσθαι τι προστάξαντος ἐν ταῖς ἀδελφαῖς παρὰ γνῶσιν τῆς πρεσβυτέρας, εὐλόγως ἀγανακτεῖ ἢ πρεσβυτέρα;

εἰς τοὺς μοναχοὺς μετατεθῆναι, καθὼς καὶ ἔτι νῦν ὁράται γινόμενον». (P. GAUTIER, Réquisitoire du Patriarche Jean d'Antioche contre le Charisticarriet, *RÉB* 33 (1975) 105). Βλ. καὶ *PG* 95, 296BC.

38. ΡΠΣ, Β', σ. 254.

39. *PG* 31, 1157A.

Ἀπόκρισις: Καὶ σφόδρα».

Ἀπὸ τίς θέσεις καὶ μόνο τοῦ πατρὸς τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ διαγράφεται ἡ ἀνάγκη μιᾶς συνολικῆς καὶ συστηματικῆς μελέτης τῶν κανονικῶν πηγῶν (τῶν ἐκδεδομένων καὶ τῶν ἀνεκδότων), ἔτσι ὥστε νὰ γίνῃ κατανοητὸ τὸ εὔρος καὶ τὸ βάθος τοῦ θέματος. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν παράδοση (τὴν κανονικὴ καὶ τὴν ψευδοκανονικὴ) νὰ ἀποφανθοῦμε πῶς ὀργανώθηκε καὶ λειτούργησε ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς στὶς ἐπιμέρους πτυχές του. Ἀσφαλῶς τὸ ὅλο ζήτημα θὰ πρέπει νὰ τεθεῖ στὶς ἐκκλησιολογικὲς του βάσεις, ἀφοῦ βεβαίως ἐπαναπροσδιορισθοῦν κάποια θέματα μέσα ἀπὸ τὴν ἀξιολόγηση τῶν ἱστορικῶν δεδομένων.

Ἀχροτελευτίως μποροῦν ἐπιγραμματικὰ νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ ἑξῆς:

1. Ὅταν τὰ κανονικὰ κείμενα ὀμιλοῦν γιὰ ἐξομολόγηση ἢ ἐξαγόρευση λογισμῶν ἐννοοῦν τίς ἐφάμαρτες πράξεις καὶ τίς ἐφάμαρτες σκέψεις καὶ περαιτέρω τὴν ἐναπόθεση στὸν ἡγούμενο ἢ στὴν ἡγουμένη ὅλης τῆς προσωπικότητος τοῦ ὑποτακτικοῦ μοναχοῦ ἢ τῆς ὑποτακτικῆς μοναχῆς.

2. Ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ ἱερέας ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τὸ ἐνταλτήριο γράμμα γιὰ νὰ δέχεται ἐξομολόγηση ἔχουν κατὰ τὴν ἀκρίβεια τῶν κανόνων «τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν», ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀπόκλιση, περὶ τῆς ὁποίας ἔχει ἤδη γίνῃ λόγος, καὶ

3. Μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ μοναχισμοῦ διαμορφώθηκαν δύο κατευθύνσεις ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴ πατρότητα⁴⁰. Ἀμφότερες λειτούργησαν παράλληλα, παρὰ τίς κατὰ καιροὺς ἐκφραζόμενες διαμαρτυρίες γιὰ ἐκκλησιολογικὴ παρέκκλιση. Θὰ ὀνόμαζα, ὄχι μὲ ἐκκλησιολογικὴ ἀκριβολογία, τὴν πρώτη «θεσμικὴ» πατρότητα, αὐτὴν ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἱερωσύνη, καὶ τὴ δεύτερη «χαρισματικὴ» πατρότητα, αὐτὴν ποὺ συνδέεται μὲ τὸν μοναχισμὸ καὶ τὴν πνευματικὴ μεθελικίωση, δηλ. τὴν «ἐπιστημονικὴ» κατάρτιση, ὅπως ὀνομάζεται στὶς πηγές, αὐτοῦ ποὺ τὴν ἀσκεῖ.

Ὁ μοναχὸς καὶ ἡ μοναχὴ εἶναι τὰ ἀναθήματα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἡγούμενος καὶ ἡ ἡγουμένη εἶναι τὰ πρόσωπα ποὺ τὰ προσφέρουν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, ὡς θυμίαμα εὐῶδες. Ἡ θυσία στὴν ἐπουράνια ἀέναη λειτουργία καὶ δοξο-

40. Περὶ τοῦ θέματος βλ. ἀναλυτικὰ Β. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗ, *Ἡ πνευματικὴ πατρότης κατὰ Συμεῶν τὸν Νέον Θεολόγον*, Θεσσαλονίκη 1977. Τὸ ζήτημα οἱ μοναχοὶ νὰ ἐξομολογοῦν τοὺς πιστοὺς ἔχει στὴν ἀνέλιξη τοῦ χρόνου ποικίλες ἐκφάνσεις ποὺ εἶναι χρήσιμο νὰ μελετηθοῦν.

λογία τοῦ Θεοῦ γίνεται ἀποδεκτὴ, ἐφόσον ἡ προσφορὰ εἶναι ἀπόρροια ἀγάπης. Αὐτὸς εἶναι ὁ στόχος τῆς πνευματικῆς πατρότητος καὶ ἔτσι πρέπει νὰ ἐνυλώνεται, διαφορετικὰ ὁ μοναχισμὸς ἐγκλωβίζεται σὲ σχήματα ἐγκόσμια.